UCIDEREA CUVINTELOR

Autor: Andrei Poganu | 21 octombrie 2021

Teatrul lui Eugène Ionesco a avut succes pentru că era autonom, curat, propriu. Pentru că *nu* avea un rol educațional, moralizator sau politic. Reda artei autonomia de care avea nevoie. A fost într-atât de remarcabil încât Kundera scria: „la acea vreme, niciun scriitor străin contemporan nu avea un imbold atât de eliberator ca Ionesco”[1].

Acest lucru se datorează, printre altele, unui fapt foarte simplu: teatrul lui Ionesco este într-o mare măsură o critică adusă limbajului. Mai precis, un atac la forma maltratată și stearpă a limbajului ideologiilor și dogmatismelor de pe scena artistică a vremii. Aceeași critică pe care o făcea și Václav Havel, un bun cunoscător al teatrului lui Ionesco. Ca artiști, cei doi nu s-au opus unei anumite opinii sau nu s-au pronunțat împotriva unui anumit tip de regim politic. Ceea ce era clar atunci, și este la fel de clar și azi, este că o atitudine antipolitică este, în esență, tot una politică. Într-un context în care limbajul – și în special limbajul artistic – devenise un instrument ideologic și moralizator, teatrul lui Ionesco și, cu anumite excepții, teatrul lui Havel sunt, mai degrabă, o utilizare normală a limbajului. Nimic mai mult, nimic mai puțin.

Arta lor nu are un program demistificator, ea este deja, în esența ei, limbaj demistificat. Critica lor nu este o critică *per se* decât în măsura în care normalitatea este o critică a nefirescului, iar adevărul, o critică a falsului. Personaje precum protagonistul din *Cea mai nemaipomenită aiureală* sau naratorul din *Singuraticul* – care stătea cocoțat pe o statuie din mijlocul pieței pariziene în timpul unui război civil, întrebându-i pe protestatari ce vor de fapt – reprezintă același arhetip al omului rupt de limbajul lumii politice și ideologice. Cu alte cuvinte, al omului care nu a fost încă învăluit de mantra limbajului de lemn. Personajului cocoțat pe statuie i se reproșa: „Dumneata ești nebun, nu înțelegi că luptăm pentru drepturile noastre?”[2]. Iar el, în inocența sa, rămânea complet neafectat, imun la politizare. Părea că nimic nu-l putea scoate din propria naivitate politică. El nu înțelegea ce vor și despre ce vorbesc acei oameni revoltați. Pentru el, cuvintele *drept*, *libertate*, *revoluție* – oricât de absurd ar părea – nu aveau rezonanță politică sau, cel puțin, nu aveau o anumită coloratură ideologică. Nu erau nimic mai mult decât cuvinte. Cuvinte pe care le înțelegea în măsura în care aveau un

conținut, în măsura în care exprimau *ceva*.

Limbajul artistic este exemplar tocmai pentru că are rolul de a surprinde în cel mai curat mod creativitatea umană epurată de orice încărcătură politică. Însă tema utilizării limbajului se extinde și dincolo de granițele domeniului artistic, în sfera socială și în modul în care este utilizat limbajul în mod comun. Ideologia mistifică limbajul. Iar un vocabular fals creează o realitate falsă.

Imediat după procesul și condamnarea lui Havel, Milan Kundera vorbea despre „distrugerea lui Candide", adică distrugerea acelui tip uman care se comportă în acord cu semnificația cuvintelor. A tipului uman care nu mistifică semnificația cuvintelor și a legăturii lor cu acțiunea umană prin limbajul de lemn și mistica de partid. Comportamentul unui astfel de om este atât de onest încât devine cu adevărat absurd; optimismul său naiv și speranța sa în transparența limbajului par cu adevărat nebunești. La fel cum consecvența într-o lume a delăsării pare a fi nebunie curată. Acest tip uman este condamnat să fie un om al absurdului, pentru că absurdul este singurul aspect al vieții imun la ideologie. Acesta este înțelesul pe care Milan Kundera îl oferă Cartei 77 – realitatea se dizolvă în mistificare ideologică, iar ultima fărâmă a normalității se refugiază sub mantia protectivă a absurdului.

„Libertatea" din vocabularul comunist nu avea o realizare practică dincolo de granițele impuse de partid. Tot așa cum termenul „dreptate" vehiculat de revoluționarii din romanul lui Ionesco nu însemna nimic dincolo de „spartul capetelor" celor cu opinii diferite. Sensul pe care îl are un cuvânt este rupt de practica pe care ar trebui să o reprezinte. Iar cuvintele sunt îmbrăcate în religiozitatea de partid, care este, de regulă, chiar mai fanatică decât cea de biserică. În acest context, scenele de teatru și sufrageriile în care s-au jucat piesele lui Ionesco și Havel nu ar trebui înțelese ca revolte împotriva unui sistem, ci ca amintiri care păstrează vie linia șubredă a firescului.

Tema utilizării limbajului este atât de remarcabilă tocmai pentru că va rămâne întotdeauna actuală. Pentru că și în contextul de azi, al dezbaterilor ideologice și al discuțiilor cu privire la cuvintele potrivite pentru varii categorii, umane sau sociale, nimic nu poate fi mai important decât realizarea firescului în expresie. Momentul istoric în care scriau Ionesco și Havel, și despre care comenta Kundera, era unul al marginalizării firescului, în care onestitatea și transparența în limbaj deveniseră, prin însăși existența lor, forme de protest împotriva limbajului de lemn. Situația arată diferit azi, în special în spațiul est-european, la mai bine de treizeci de ani de la căderea regimului comunist. Însă pericolul denaturării limbajului a rămas unul cât se poate de prezent. Utilizarea „normală" a limbajului reprezintă o normă – morală, s-ar putea spune – față de care ne raportăm perpetuu.

În esență, miza acestei probleme este una morală. Ea tratează dorința umană de a comunica, transparent și cu sens, și modul în care limbajul însuși poate fi

instrumentalizat pentru a controla și manipula prin expresii încâlcite, inatacabile. Trebuie constatat faptul că modul în care este utilizat limbajul nu este desprins de un context moral. În spatele unui paravan de expresii și termeni se poate afla dorința de a informa și împărtăși, cu alte cuvinte, de *a comunica*, sau, dimpotrivă, dorința de a instrumentaliza limbajul într-un scop politic, doctrinar. Astăzi se cere reafirmarea relației dintre limbajul pe care îl folosim în fiecare zi, și realitatea, fizică, morală și socială în care ne aflăm.

NOTE

1. Milan Kundera, „Candide had to be destroyed”, în Jan Vladislav (Ed.), *Václav Havel, Living in Truth*, Londra, Faber and Faber, pp. 258-263. ↑
2. Eugène Ionesco, *Însinguratul*, traducere de Rodica Chiriacescu, Editura Albatros, București, 1990, p. 79. ↑

Imagine: Francisco Goya – „A Circus Queen Timely Absurdity” (1823); Sursa: WikiArt.